

La morfologia verbal al *Curial e Güelfa**

Max W. Wheeler
University of Sussex

S'investiguen en *Curial e Güelfa* aquells elements de la morfologia verbal flexional que estaven subjectes a variació i canvi durant l'Edat Mitjana, i especialment durant el segle XV. El text manifesta alhora fenòmens conservadors i innovadors, a més de trets típics d'una obra literària, probablement valenciana, de vora 1450.

o. Introducció

En aquest capítol no oferim un catàleg de totes les formes verbals del *CeG*, la gran majoria d'aquelles sense cap interès especial, sinó intentem destacar-ne uns quants elements que permeten situar la morfologia verbal del *CeG* dins l'evolució d'aquest component del llenguatge durant l'Edat Mitjana, aprofitant la nostra base de dades flexionals trenta del corpus CICA. No diem res, doncs, de la gran quantitat de formes que no manifesten variació en el català d'aqueix període, ni de les formes presents des dels primers textos fins a alguna variant del català literari actual. La nostra exposició s'organitza primer per conjugacions (§1–3), i després (§4) comenta temes que pertanyen a més d'una de les conjugacions. Com a antecedents del present treball, només coneixem les dues contribucions d'Anfòs Par (1928, 1932) on, a més d'un llistat de formes triades representatives, trobem algun comentari útil sobre punts particulars de l'evolució diacrònica.

* Ens complau atribuir a la ponència de Joaquim Martí Mestre al II Encontre *Curial e Güelfa* (capítol 00 d'aquest llibre) l'estímul d'investigar la importància morfològica de la variació <-a-> ~ <-e-> en síl·laba final àtona (§4.5). Així mateix volem agrair-li els comentaris que ens ha ofert sobre un esbós d'aquella secció.

1. La conjugació I (-a-)

1.1 El reemplaçament del sufix zero al temps present

Un dels fenòmens més importants en l'evolució de la morfologia verbal catalana és el reemplaçament de les formes amb sufix zero –primera persona del present d'indicatiu i les tres persones del singular del subjuntiu– per formes amb sufix vocàlic. En el període fins al 1500, l'únic sufix innovador és la vocal <-e>.¹ Aquest element apareix ja al segle XIV, però no arriba a ser molt freqüent abans de la segona meitat del segle XV, encara al costat de les formes heretades. Com se sap, aquest element era originari, per raons fonotàctiques, després de grups consonàntics que no podien fer coda sil·làbica: *alegre, assigne, cobre, compre, dubte, emble, entre, honre, jutge, liure, membre, mescle, mostre, obre, parle, soterre*, etc. (Les formes citades són del mateix CeG.) Hem observat que el sufix vocàlic tendia ja al segle XIV a estendre's especialment a verbs amb alguna altra mena de «dificultat» fonològica: altres grups consonàntics (*arme, conserve, exalce, salve, serve*), o radicals que terminaven en vocal (*envie, loe*). La taula 1 recull, del CeG, totes les formes de la conjugació I que estaven en principi subjectes a variació $\emptyset \sim <-e>$ en el temps present.

Entre les dades exposades a la taula 1, cal primer destacar la diferència entre la 1a persona del present d'indicatiu, per una banda, i les formes del present de subjuntiu per l'altra banda. En la 1a persona del present d'indicatiu, la freqüència del sufix vocàlic no arriba al 7 per cent; la forma innovada és encara molt minoritària. En el present de subjuntiu, per contrast, trobem el sufix vocàlic en un poc més de 40 per cent de les formes. Creiem que les diferències numèriques entre les tres persones del subjuntiu no són significatives. Fins i tot hi ha lleugerament més lexemes que manifesten el nou sufix vocàlic que no aquells on és absent, mentre que entre els lexemes que mantenen la forma heretada amb sufix zero hi ha els lexemes de més alta freqüència en el text (*donar, ajudar, guardar, meravellar, pesar, portar*).

Segons Par (1928:28), només un 30% dels verbs del CeG de *totes les conjugacions* manifesten *-e* en la primera persona del present d'indicatiu, i aquesta xifra inclou els casos de vocal de sosteniment (*accepte, contemple, parle*) els quals no demostren cap innovació morfològica. La xifra exacta dels verbs de la conjugació I que manifesten algun cas del nou sufix *-e* en la 1a persona de l'indicatiu entre aquells verbs que podrien en principi manifestar-lo és $20/63 = 31,75\%$. L'absència total de sufix vocàlic en la primera persona del present d'indicatiu en les altres conjugacions no és cap sorpresa en tot text de l'època medieval.

Situant el CeG a l'entorn de 1450, entre els textos del CICA, aquest text manifesta els darrers exemples de formes del present amb sufix zero en els següents verbs (1):

1. A part d'uns quants casos del subjuntiu en *-o* que observem als *Sermons* de Sant Vicent Ferrer.

Taula 1. CeG. Formes de la conjugació I en principi subjectes a variació Ø ~ <-e> en el temps present. La lletra negra indica variació dins el mateix lexema+flexió.

	-Ø-	-e-	% -e-
1.IND	ajud, am, amonest, aparell x2, apell , assegur x2, atorch , avís x2, cerch , clam x19, coman, començ, confés, confiu, consell, cur x3, cuyt x6, deman x12, desig x5, dó , (e)sper x4, fiu, jur x20, leix, lex, man x3, maravell x5, mir x4, oblich, pas x2, pens x53, perdó, plor, port x3, prech x135, prèu, recoman x3, recort x4, renunciu, suplich x23, torn x8, tremol, trob , trop , vot x4 verbs 43 formes 345	acuse, apelle , arranque x2, atorgue , cerque , convide, desige , done x2, gire, habite, invoque x2, lamente, mene x2, pense , pronuncie x2, quite, robe, trigue, trobe , use verbs 20 formes 25	6,76
1.SUBJ	dó x4, escolt, leix, nomèn, pas, port, prèu, sper, torn x2 verbs 9 formes 13	cride, devise, governe, invoque, lleve, mene, pene, pinte, procure, scampe, sotapose, venge verbs 12 formes 12	48,00
2.SUBJ	ajuts, apells, aturs, calls, cerchs , desigs , dóns x4, guarts, maravel·ls x3, perdons x2, prechs , prests, recorts x2, torns x2 verbs 14 formes 22	ames, avises, baxes, cerques , desiges , furtes, goses, lexes, mates, mudes, penses, pregues , puges, serves verbs 14 formes 14	38,89
3.SUBJ	acost, ajud x8, aparell, aprofit, bast x2, cerch x3, consell, cur x3, cuyt, desig, dó x10, dón x3, enamor, quart x4, leix x3, man, maravell x5, pas, pens x5, pes x4, port x4, prech , prest, recort x2 verbs 24 formes 67	arribe, badalle, baste , cele, cesse, debane, depare, done x6, encline, esforce x3, file, furte, gose x2, habite x2, llance, lleve, mude x2, navegue, ocupe, ordene, pense x2, pregue x2, puge, recorde , serve x2, talle, toque, torne, trenque, vague, variege verbs 31 formes 44	39,64 40,70

- (1) *renunciu* 1.IND, *calls* 2.SUBJ, *escolt* 1.SUBJ, *nomèn* 1.SUBJ, *oblich* 1.IND

Així mateix, manifesta els primers exemples en el CICA de formes del present amb sufix *-e-* en els següents verbs (2):

- (2) *cerques* 2.SUBJ, *encline* 3.SUBJ, *furte* 3.SUBJ, *gire* 1.IND, *governe* 1.IND, *habite* 1.IND/3.SUBJ, *invoke* 1.IND/3.SUBJ, *llance* 3.SUBJ, *mene* 1.IND/1.SUBJ, *mude* 3.SUBJ, *mudes* 2.SUBJ, *talle* 3.SUBJ, *trenque* 3.SUBJ.

Dels 102 verbs del CeG de la conjugació I subjectes en principi a variació entre sufix zero i sufix vocàlic <-e> i que aporten algun exemple textual de les categories rellevants, n'hi ha només 10 que manifesten variació dins una o més de les quatre categories donades (3):

- (3) *apell* ~ *apelle* 1.IND,
atorch ~ *atorgue* 1.IND,
bast ~ *baste* 3.SUBJ,
cerchs ~ *cerques* 2.SUBJ,
desig ~ *desige* 1.IND, *desigs* ~ *desiges* 2.SUBJ,
do ~ *done* 1.IND, *do* ~ *don* ~ *done* 3.SUBJ,
pens ~ *pense* 1.IND, *pens* ~ *pense* 3.SUBJ,
prechs ~ *pregues* 2.SUBJ, *prech* ~ *pregue* 3.SUBJ,
recort ~ *recorde* 3.SUBJ,
trob/trop ~ *trobe* 1.IND.

D'aquesta llista (3) de verbs amb variació morfològica, els verbs *donar*, *pensar*, i *pregar* són verbs d'alta freqüència textual. Sempre limitant-nos a les categories del temps present que estem comentant, aquests tres verbs aporten 228 de les 542 atestacions en la taula I (42,07%). Tanmateix, els verbs que segueixen a aquests tres en freqüència textual (*aparellar*, *clamar*, *demanar*, *jurar*, *maravellar*, *suplicar*, *tornar*) mantenen les formes heretades sense variació (amb un sol cas de *torne*). Entre els verbs de molt baixa freqüència, n'hi ha de conservadors, d'innovadors i de variables (*apellar*, *atorgar*, *bastar*, *trobar*, etc.). No sembla, doncs, que la freqüència textual (o discursiu) en si promogui innovació, conservació o variació en l'expressió de les categories en qüestió.

Entre les formes amb sufix zero, cal destacar la presència encara en el CeG de les formes (4i) irregulars morfològicament (regulars segons la fonètica històrica). L'exemple (4ii) *renunciu* ja és analògic amb el tipus *confiu*. Al costat de *renunciu* 1.IND, hi ha dos exemples de la forma innovada (5) *pronuncie* 1.IND.

- (4) i. *fiu* 1.IND < *fið < FIDO, *confiu* 1.IND < *confið < CONFIDO, *prèu* 1.IND < *preð < PRETIO, *prèu* 1.SUBJ < *preð < PRETIEM
 ii. *renunciu* 1.IND
 (5) *pronuncie* 1.IND X2

Com es pot explicar la diferència de freqüències entre la 1a persona de l'indicatiu i les de les tres persones del subjuntiu, en el sentit que l'evolució es troba més avançada en aquestes que no en aquella? Per contestar a aquesta pregunta hem d'acudir a teories cognitives de la morfologia flexional com aquelles que hem explorat en diversos articles (vegeu el recull en Wheeler 2007), o les desenvolupades per Pérez-Saldanya (1998). Tant en el cas del subjuntiu com en el cas de la 1a persona de l'indicatiu, el problema del sistema heretat, amb morfs zero, estava en la «contraiconicitat». En un sistema flexional, l'expressió zero correspon naturalment a les categories no marcades semànticament. Al sistema de present, aquestes categories no marcades són la tercera persona, el singular, i l'indicatiu. En la conjugació I, on la 3a persona del singular del present d'indicatiu té un sufix /+a/, l'expressió zero de tota altra categoria és contraicònica. Ara bé, la contraiconicitat de mode en el sistema del català medieval ha de ser més problemàtica que la contraiconicitat de persona, per dues raons, una de general, i l'altra de particular al sistema flexional català. El marcatge de la categoria «subjuntiu», en front de l'indicatiu, és universal i incontrovertible, i parteix de la naturalesa semàntica de les dues categories. El marcatge de la categoria «primera persona», en front de la tercera, no és tan fort; pot dependre més del context discursiu o pragmàtic, o del contingut semàntic del lexema verbal donat. Hi ha verbs i/o contextos discursius amb els quals la primera persona és de més alta freqüència que la tercera. La raó que deriva del sistema flexional del català reflecteix el contrast entre el sistema de present de la conjugació I i el sistema de present de les altres conjugacions. En les conjugacions II i III, el present de subjuntiu no és contraicònic, ja que s'expressa mitjançant sufix vocàlic /+a/: en aquestes conjugacions l'expressió zero es troba, com cal, a l'indicatiu. En les conjugacions II i III la primera persona del present d'indicatiu tampoc no és contraicònic, no ja per tenir un sufix en front de zero a la 3a persona, sinó perquè ni la 1a ni la 3a persona del singular té un sufix –la relació és simplement no icònica. La conseqüència és que les conjugacions II i III ofereixen un model estable per l'expressió zero en la 1a persona del present d'indicatiu que pot retardar la tendència a reparar la més dèbil contraiconicitat de la 1a persona de l'indicatiu en la conjugació I. Per contrast, el model flexional de la categoria subjuntiu a les conjugacions II i III no ofereix cap suport per al sistema contraicònic de mode a la conjugació I.

1.2 La primera i segona persones del pretèrit perfectiu

Contrastant amb la variació entre formes heretades i formes innovades que acabem d'exemplificar en el temps present, és interessant d'observar que el *CeG* no manifesta cap exemple dels sufixos heretats en la 1a i 2a persones del pretèrit perfectiu –*é*, –*est* (p.e. *acabé*, *acabest*). Són invariables en el *CeG* els sufixos –*í*, –*ist* (6), manllevats analògicament a les conjugacions II i III.

- (6) *ajudí, altist, alegrist, amagui, amí, amist, besist, cavalquí, comenci, cuydí, curí, demanist, desigist, doní, encontri, escalfist, estogí, girí, jurist, luytí, maní, matí, mirí, parli, pensí, plorist, somií, torní, tornist, treballí, trobí*

Aquestes formes innovades comencen a manifestar-se al segle XIV, si bé amb poca freqüència. Els primers exemples que trobem al CICA són els de (7):

- (7) dix al saig qui ·l amenava pres e a altres qui ab lo dit saig eren: –“Tornem a casa e vejam si el sarrahí auria amagats o gitats aqueixs diners que trobà meyns en Jacme en la pica on yo ·l **giti** e ·l **liguy**” *Clams*² 224.22 (1300–24)

Més tard se'n troba un cert nombre dels sufixos *-í, -ist* en dos textos literaris: *Edats*³ 1350 català septentrional), i *Questa*⁴ (1380 balear), i un parell d'exemples de *aní* en textos populars (*Sereneta, Cartes* I⁵ 1374, oriental central; *Marquès*⁶ 1377 oriental). Les formes noves comencen a sovintejar a la primera meitat del segle XV, i arriben a un predomini gairebé absolut a la segona meitat. Quant a la resta del pretèrit perfectiu, constatem l'absència total en el CeG de les formes noves en *-res, -rem, -rets/-reu*, com també del pretèrit analític amb *va-* + infinitiu. En això es nota la més gran antiqüitat del CeG en comparació, per exemple, amb el *Tirant*, que manifesta uns quants exemples de *-rem*, i del pretèrit analític.

2. La conjugació II (-e-)

2.1 Radicals velaritzats: present

L'evolució de la morfologia verbal en la conjugació II es caracteritza per l'extensió d'elements velars /g/ o /sk/ més enllà de la seva distribució etimològica. L'extensió es manifesta en dos blocs de categories («morfomes») que a l'origen eren independents: (i) el «morfoma» 1a persona del singular del present d'indicatiu més tot el present de subjuntiu, i (ii) el «morfoma» que consta del pretèrit perfectiu, del pretèrit de subjuntiu i del condicional sorgit del plusquamperfet llatí. En aquest apartat comentem la situació de les formes «velaritzades» en el sistema de present en el CeG.

2. *Clams i crims en la València medieval segons el "Llibre de cort reial de justícia" (1279–1321)* [*Clams*], a cura de Maria Àngels Diéguez Seguí (2002); citem per pàgina i línia.

3. *Les edats de Jesucrist i L'epístola de Jesucrist*, dins *Evangelis del manuscrit de Marmoutier* [*Edats*], edició i estudi a cura de Joan M. Furió Vayà (2003).

4. Rexach, Guillem, *Questa del sant grasal* [*Questa*], a cura de Vicent Martines (1993).

5. Tous, Sereneta de, *Cartes d'una catalana del segle XIV al seu marit* [*Sereneta, Cartes*], a cura de Teresa-Maria Vinyoles i Vidal (1984).

6. Procés criminal contra Antònia Marquès [*Marquès*].

- (8) Formes del CeG amb velar etimològica (formes normals en el català medieval): *atèngan* (atènyer), *cresca*, *digats/digau*, *desdiguen*, *maldigam*, *meresch*, *meresca*, *plangats*, *pertanga*, *traga* < *TRACAT
- (9) Formes del CeG amb velar analògica, però universals en el català medieval: *romanga* etc., *conech*, *conega* etc., *parega*, *aparega*, *isca*, *tench*, *tenga* etc. (i compostos de *tenir*), *vench*, *venga* etc.

Taula 2. CeG. Formes del temps present amb velar analògica, variables dins el català medieval.

Verb	Formes al CeG	Comentari
creure	<i>crech</i> , <i>creegats</i> , <i>cree-guen</i> , <i>crega</i> , <i>crègan</i>	Les formes velaritzades estan establertes des del s. XIII, però <i>creats</i> sobreviu fins a 1400.
deure	<i>degan</i> (al costat de <i>dege</i> , <i>deja</i> , <i>deges</i> , <i>dejats</i>)	Cal interpretar /dedʒan/? Hi ha casos possibles de /g/ en aquest verb almenys des de 1300.
dispondre	<i>disponga</i> etc.	/g/ corrent des que aquest verb apareix per primer cop en el s. XVa.
doldre	<i>dolga</i>	/g/ corrent en el s. XV.
entendre	<i>entench</i>	1sg /g/ no corrent abans del CeG.
estar	<i>estich</i> , <i>estiga</i> etc.	/g/ corrent des de 1250 almenys; <i>estia</i> etc. sobreviu fins al s. XVa.
moure	<i>moguen</i>	/g/ corrent des del s. XIVa, al costat de <i>mova</i> , <i>movats</i> encara al s. XIVb, però no més tard.
poder	<i>pusch</i> , <i>pusca</i> etc.	Corrents des del principi, al costat de <i>puxa</i> etc. a través del català medieval, i al costat de <i>puc</i> , <i>puga</i> etc. a partir del s. XIIIb.
prendre	<i>prenga</i> etc.	Corrent des de 1250, al costat de <i>prena</i> etc. a través del català medieval.
respondre	<i>responch</i>	1sg /g/ corrent des del s. XVa.
toldre	<i>tolch</i> , <i>tolga</i>	Normal des del s. XIIIb, <i>tola</i> sobreviu només fins al s. XIIIb.
viure	<i>visca</i> x4 (al costat de <i>viva</i> x4)	<i>Visca</i> és corrent des del s. XIIIb, al costat de <i>viva</i> a través del català medieval.

En la taula 2 extraiem del text les formes del temps present amb velar analògica, de verbs que són variables dins el català medieval. S'observa en la taula 2 la presència de la velar analògica en uns quants verbs amb radical que termina en /n/; en *entendre* i *respondre* la presència es limita a la 1a persona de l'indicatiu, mentre que en *dispondre* i *prendre* es troba només en el subjuntiu. Llevat de la innovació amb la forma *entench* d'*entendre*, l'ús de formes de present amb velar analògica en el CeG és típic de la seva època, amb les reserves que fem a continuació.

En les dades de la taula 3 s'observa una certa tendència del CeG al conservadorisme morfològic: s'eviten alguns dels subjuntius velaritzats que s'anaven estenent des de les darreries del segle XIV. El subjuntiu de *caure* de la forma *caja*, *cages*, *caja* no és molt freqüent en el català medieval, però se'n troben exemples en diversos textos des

Taula 3. CeG. Verbs en els quals les formes velaritzades, normals en el català modern, són absents del CeG.

Verb	Formes al CeG	Comentari
caure	<i>caja, cages, caja</i>	<i>Cayga</i> etc. corrent en el s. XVa, i atestat en el XIVb.
defendre	<i>defena, defenats</i>	Formes normals en el català medieval.
despendre	<i>despenats</i>	<i>Despenca</i> etc. només al s. XVb.
encendre	<i>encena</i>	<i>Encenga</i> etc. corrent en el s. XVa.
entendre	<i>entena</i> (cp. <i>entench</i> en la taula 2)	<i>Entenga</i> etc. corrent en el s. XVa, i atestat en el XIVb.
escriure	<i>scriva, scrivats</i>	<i>Escriga, escriisca</i> etc. corrents en el s. XVa.
respondre	<i>respona, responats</i> (cp. <i>responch</i> en la taula 2)	<i>Responga</i> etc. corrent en el s. XVa, i atestat en el XIVb.
valer	<i>valles</i>	<i>Valga</i> etc. corrent des del s. XIVb, al costat de <i>valla</i> a través del català medieval.
voler	<i>vulla</i> etc.	Formes normals en el català medieval.

de les *Vides de sants rosselloneses*⁷ al *Dotzè*⁸ d'Eiximenis, i sembla ser el model més antic. (Tampoc són gaire freqüents els models *cayga, caya*, etc.) *Caja* ha de ser analògic amb el subjuntiu de verbs com *anar (vaja)*, *deure (deja)*, *haver (haja)*, *oir (oja)*, i *veure (veja)*.

2.2 Radicals velaritzats: pretèrit

L'element velar en el sistema de pretèrit era originari en els verbs que en llatí tenien la 3a persona del singular del pretèrit perfectiu en *-CUIT*. Era propi de totes les persones del pretèrit perfectiu, el pretèrit de subjuntiu i el condicional sorgit del plusquamperfet llatí. En la forma /g/, era originari en verbs com els de (10):

- (10) Radical velaritzat originari /g/: *jaure (jag, jagués, *jaguera)*, *lleure (lec, *legués, *leguera)*, *noure (*nog, nogués, *noguera)*, *ploure (plac, plagués, plaguera)*⁹

Segons alguns estudiosos, /g/ també va evolucionar regularment del llatí *-UIT*, etc., després de certs consonants; així serien formes del pretèrit heretades les de (11) i semblants.

7. *Vides de Sants Rosselloneses [Vides]*, edició a cura de Charlotte S. Maneikis Kniazzezh i Edward J. Neugaard (1977).

8. Eiximenis, Francesc, *Dotzè del Crestià* (primera part, volum primer) [*Dotzè*], edició de Xavier Renedo (2005)

9. Caldria potser tenir presents com a models per al sistema originari del català-occità *TACUIT* 'callà', i *DOCUIT* 'ensenyà', verbs que foren reemplaçats al seu temps per altres lexemes.

- (11) Radical velaritzat < -CUIT: *ag* < HABUIT, *colgués* < COLUISSET, *deg* < DEBUIT, *dolc* < DOLUIT, *molgués* < MOLUISSET, *olgués* < OLUISSET, *poc* < POTUIT, *teng* < TENUIT, *valg* < VALUIT, *volg* < VOLUIT

En la forma /s)k/, el radical velaritzat devia ser originari en uns pocs verbs com MIS-CUIT ‘mesclà’, als quals s’afegien després verbs que tenien /sk/ al present (12i), i alguns que havien tingut /ks/ al pretèrit (12ii) :

- (12) i. CREVIT > *CRESCUIT > *cresc*, *NASCUIT > *nasc*, PAVIT > *PASCUIT > *pasc*
 ii. SCRIPSIT > *SCRIXIT > *SCRISCUIT > *escriśc*, TRAXIT > *TRASCUIT > *trasc*, VIXIT > *VISCUIT > *visc*)

Sigui com sigui, ja als primers monuments de la llengua no només els verbs acabats d’esmentar (10–12) formaven pretèrits en /g/, sinó molts altres, com ara els de (13):

- (13) Radical velaritzat /g/ analògic primerenc: *beg*, *caec*, *conog* > *conec*, *correc*, *crehec*, *esteg*, *moc*, *pareg*, *pertangués*, *ploc*, *sec*, *tolc*, *trac*, *venc*

En línies generals, l’extensió de l’element velar en el pretèrit en el CeG s’acosta als límits actuals, amb l’excepció d’un bon nombre de formes de la 3a persona del singular de pretèrits forts en sibilant (/s/ o /ʃ/) que tractem a continuació (§2.3). A part d’això hi trobem les següents formes sense la velar del català modern:

- (14) Formes del CeG sense la velar del català modern: *alciés* ‘matés’, *defenist* ‘defensares’, *defenés*, *defenessen*, *despenessen*, *enceneren*, *entenés* (al costat de *entengués* x2), *riren* x7, *riés*

Entre els verbs de (14), *defendre*, *ociure* i *riure* no manifesten formes velaritzades en els textos del CICA d’abans de 1500; sí que ho fan, però, *despendre* i *encendre*.

2.3 El pretèrit fort

Eren normals durant l’Edat Mitjana uns quants pretèrits forts (rizotònics) amb un al·lomorfo del radical terminat en sibilant, com ara *respòs* ‘respongué’ o *dix* ‘digué’. A l’origen, aquest radical era propi de tot el sistema de pretèrit. Encara a la primer meitat del segle XV eren bastant corrents formes com ara les de (15):

- (15) Radical amb /z/ a través del sistema de pretèrit, s. XVa: *apresés*, *atesés* (atendre), *exposessen* (expondre), *permesessen*, *resposí*, *resposeren*, *romasés*, *tramesés*

A la segona meitat del segle XV, l’única forma restant fora de la 3a persona del singular del pretèrit perfectiu indicatiu era *dixeren*. En la 3a persona del singular del pretèrit perfectiu les formes antigues es mantingueren més tard que les altres categories del «morfoma» pretèrit, i és aquesta la situació que observem en el CeG; vegeu exemples en la taula 4.

Taula 4. CeG. Pretèrits forts amb radical terminat en sibilant.

Verb	Pretèrit perfectiu				Temps afins
	fort 3SG	fort 1SG	feble 3SG	altres persones	
atènyer	<i>atés</i> x3		<i>atengué</i> x4	<i>atengués,</i> <i>atengueren</i> x3	<i>atengués,</i> <i>atenguessen</i>
dir	<i>dix</i> x716			<i>diguí</i> x6, <i>digueren</i> x50	<i>diguera,</i> <i>digués</i>
encendre	<i>encés</i> x4			<i>enceneren</i> x1	
entendre	<i>entés</i> x3			<i>entenguí,</i> <i>entengueren</i> x1	<i>entenés</i> x1 <i>entengués</i> x2
metre	<i>mes</i>			<i>metí</i> x1, <i>meteren</i> x23	
cometre	<i>comés</i>				
prometre	<i>promés</i>			<i>prometés</i>	
remetre	<i>remés</i>				<i>remetés</i>
sotsmetre					<i>sotsmetesses</i>
trametre	<i>tramés</i> x62	<i>tramís</i> x1		<i>trameteren</i> x11	<i>trametés</i>
ociure	<i>ocís</i>				<i>alcíés</i>
prendre	<i>prés</i> >100	<i>pris</i> x1		<i>prenguíst, prengué,</i> <i>prengueren</i> x11	<i>prengué</i>
aprendre	<i>après</i> x3			<i>aprengueren</i> x1	
emprendre		<i>emprís</i> x1		<i>emprenguí</i> x1	
sobreprendre	<i>sobreprés</i>				
respondre	<i>respòs</i> x327			<i>responguí</i> x3, <i>respongueren</i> x18	<i>respongués</i>
riure	<i>ris</i> x22			<i>rieren</i> x7	<i>riés</i>
romandre	<i>romàs</i> x17			<i>romangueren</i> x9	<i>romangués</i>

En la taula 4 veiem setze formes de la 3a persona del singular del pretèrit fort terminat en sibilant. Moltes d'aquestes formes manifesten una freqüència molt alta en el text, i en general se suposa que una gran freqüència en el discurs ajuda a mantenir formes de flexió irregular. Hi ha encara en el CeG tres formes de la 1a persona del singular del pretèrit fort terminades en sibilant: *emprís* (al costat d'*emprenguí*) *pris*, i *tramís*. A part un exemple de *pris* en l'*Spill* aquests són els darrers exemples d'aquest tipus en el corpus CICA. Observeu que solament en el cas d'*atènyer* trobem en el CeG una forma alternativa de la 3a persona del singular (*atés* ~ *atengué*). No és el cas que formes més modernes de la 3a persona del singular encara no existissin en la llengua: a la primera meitat del segle XV, al CICA, ja trobem, per exemple (16):

- (16) Formes febles regularitzades ja corrents al s. XVa en altres textos: *digué*, *encengué*, *meté*, *remeté*, *trameté*

L'autor del CeG, doncs, mostra una preferència decidida per al model conservador en la 3a persona del singular del pretèrit perfectiu. Quan examinem un altre model de pretèrit fort (rizotònic), amb radical velaritzat, la situació és diferent. Ací trobem generalment dualitat de formes (taula 5).

Taula 5. *CeG*. Pretèrit fort amb radical velaritzat.

Verb	Pretèrit perfectiu		altres persones	Temps afins
	fort 3sg	feble 3sg		
caure	<i>caech</i> x1	<i>caygué</i> x22		<i>caygués</i>
conèixer	<i>conech</i> x8	<i>conegué</i> x20		
córrer	<i>correch</i> x9	<i>corregué</i> x4 <i>discorregué</i>	<i>correguí, corregueren</i>	
estar	<i>estech</i> x32 <i>stech</i> x2		<i>estigueren</i> <i>stigueren</i>	<i>estiguera</i> <i>stigués</i>
haver	<i>hach</i> x129 <i>ach</i> x6	<i>hagué</i> x8 <i>agué</i> x2		
parer	<i>parech</i> x2	<i>paregué</i> x2		
aparer	<i>aparech</i> x6	<i>aparegué</i> x2		
comparer		<i>comparegué</i> x2		
desaparer		<i>desaparegué</i> x1		
desparer	<i>desparech</i> x4			
ser	<i>fonch</i> x383 (<i>fo</i> x1)			
tenir	<i>tench</i> x24	<i>tengué</i> x10		
obtenir		<i>obtengué</i>		
retenir	<i>retench</i> x6	<i>retengué</i> x4		
sostenir		<i>sostengué</i>		
traure	<i>trasch</i> x1	<i>tragué</i> x8	<i>traguí, traqueren</i>	
retraure		<i>retragué</i>		
valer	<i>valch</i> x1	<i>valgué</i> x2		
venir	<i>vench</i> x94	<i>vengué</i> x10		
avenir		<i>avengué</i>		
devenir	<i>devench</i>			
esdevenir	<i>esdevench</i>			
pervenir	<i>pervench</i>			
voler	<i>volch</i> x1	<i>volgué</i> x43		

Tornem a veure a la taula 5 variació morfològica tal com l'hem vista amb les formes del present de la conjugació I. Deixant a part *fonch* (pretèrit 3sg de *ser*) hi ha onze radicals (més derivats prefixats) dels quals només un, el d'*estar*, no manifesta un pretèrit feble al costat del pretèrit fort. En els casos de *caure*, *conèixer*, *traure*, i *voler*, el pretèrit feble és bastant més freqüent que el fort; en els casos de *haver*, *tenir*, *venir* es prefereix el pretèrit fort al feble; i en els casos de *córrer*, *parer* i *valer* no hi ha tanta diferència entre les freqüències de l'un model o de l'altre. La presència de pretèrits velaritzats forts al costat dels febles és bastant típic de la situació al segle XV. Observem que el *CeG* és un dels darrers textos a manifestar les formes *correch* i *valch*. Per altra banda, ja no porta els pretèrits forts *bech*, *jach*, *plach*, *pòch*, *sech*, i *tolch* encara corrents a la primera meitat del segle xv, sinó només els febles *begué*, *jagué*, *plagué*, *pogué*, *segué*, i *tolgué*.

2.4 Radicals del present en /w/

Corresponent a les terceres persones del singular terminades en semivocal labiovelar /w/, trobem en el CeG dos models de la tercera persona del plural (taula 6).

Taula 6. CeG. Radicals de la 3a persona del singular del present en /w/.

	3SG /w/		3PL	Interpretació proposada
1	<u>cau</u>	< /- [*] ð/	<u>caen</u>	
	<u>cou</u>		<u>coen</u>	
	<u>creu</u>		<u>creen</u>	
	<u>dïu</u>		<u>dien</u>	
	<u>riu</u>		<u>rien</u>	
	<u>veu</u>		<u>veen</u>	
2	<u>beu</u>		< /-v/	<beuen>
	<u>deu</u>	<deuen>		<i>deven</i>
	<u>viu</u>	<viuen>		<i>viven</i>

En el primer grup de la taula 6 el plural s'escriu sense <u>. En el segon grup el plural s'escriu amb <u> i en la seva edició Ferrando transcriu *beuen*, *deuen*, *viuen* d'acord amb la pronúncia moderna. Ara bé, el fet que el plural s'escriu amb <u> únicament en els casos en que el morfofonema corresponent és la fricativa labiodental /v/ implica, creiem, que en el CeG no s'ha arribat encara a l'estadi modern en el qual el radical del singular es copia a la tercera persona del plural (*cauen*, *dïuen*; *beuen* etc.). Al contrari la lletra <u> s'ha d'interpretar ací, creiem, com expressant la fricativa labiodental tal com fem a les altres persones del plural, per exemple: *devem*, *devets*. En aquest aspecte el CeG reflecteix un estadi conservador, atès que les formes analògiques *cauen*, *creuen*, *veuen* ja es troben en uns pocs textos de la primera meitat del segle XV.

2.5 L'imperfet d'indicatiu rizotònic

Anfòs Par va dedicar un estudi d'una certa extensió al tema de l'imperfet de verbs amb radicals terminats en vocal (1928:§83). Per aquesta raó ens limitem a resumir les seves conclusions amb les quals estem d'acord. Par observa que la grafia d'aquests imperfets és molt variable:

- (17) Variació gràfica al CeG: *dehia* ~ *deya*, *fehïa* ~ *faya* ~ *feya*, *plahïa* ~ *playa*, etc.
Variació en la pronúncia, segons Par: [fə^hia] ~ [fa^hia] o bé [f^hejə].

Segons la interpretació de Par cal suposar que la pronúncia també variava, sense que allò impliqui que cada grafia tingués una sola pronúncia. Par proposa que l'imperfet de *fer* era o bé [fə^hia] ~ [fa^hia] o bé [f^hejə]. El vocalisme de la grafia <*feya*> amb <e> corresponent a un radical verbal /fa/ o de <*reya*> corresponent a un radical verbal /ri/ implica una evolució fonètica cap a la forma moderna, accentuada al radical.

3. La conjugació III (-i-)

3.1 La conjugació «incoativa»

La tendència evolutiva del català ha estat la de traslladar els verbs de la conjugació III «pura» a la «incoativa». Al segle XV encara hi havia molts verbs amb conjugació «pura» i el *CeG* és un text ben representatiu en aquest aspecte. La taula 7 recull del *CeG* exemples de verbs que varien o han variat de model conjugacional dintre la conjugació III.

Taula 7. *CeG*. Conjugació III. Exemples de verbs que han variat de model conjugacional. En negreta en la taula s'indiquen formes amb les quals el *CeG* es mostra menys inclinat a la conjugació «incoativa» que altres textos de la mateixa època.

Verb	Formes del <i>CeG</i>	Comentari
induir	<i>indueys, induexen</i>	Es troben <i>induu</i> al <i>Dotzè</i> , <i>induen</i> a l' <i>Epistolari F. d'Antequera</i> ¹⁰ .
partir		<i>Partir</i> sempre amb element incoatiu en el <i>CeG</i> ; <i>parta</i> encara al s. XVa un sol exemple a l' <i>Epistolari F. d'Antequera</i> .
regir	<i>regesca</i>	Es troben <i>rija</i> .1, <i>rigen</i> .IND, encara al s. XVa: un sol exemple de cada una a l' <i>Epistolari F. d'Antequera</i> .
anadir	<i>anaden</i>	normalment amb <i>-esc/-ex-</i>
cenyir	<i>cinyen</i>	normal s. XV
conduir	<i>conduu</i> x1, <i>condueix</i> x3, <i>conduesch</i>	<i>conduu, conduga</i> al s. XIVb, <i>conduex</i> al s. XVb
cruixir	<i>cruix</i>	normal s. XV
defallir	<i>defall</i>	normal s. XV
emplir	<i>impla</i> .3	normalment <i>omplir/umpla</i> s. XV; <i>emplir</i> amb vocalisme <i>e/i</i> només en <i>CeG</i>
fallir	<i>fall</i>	normal s. XV
ferir	<i>fér, féren, fér</i> .IMPER, <i>fira</i> .1, <i>fira</i> .3, <i>firen</i> .SUBJ	normal s. XV
fingir	<i>fingen</i>	normalment amb <i>-esc/-ex-</i>
mentir	<i>mént, ments, menten</i> .IND, <i>mentas</i>	normal s. XV
oferir	<i>ofir</i> .1, <i>ofer</i> .3, <i>ofer</i> .IMPER	normal s. XV
oir	<i>oig, ous, ou, oen, ou</i> .IMPER, <i>oja</i> .1, <i>oges, ojes, oja</i> .3	normal s. XV

10. *Epistolari de Ferran I d'Antequera amb els infants d'Aragó i la reina Elionor (1413-1416)* [*Epistolari F. d'Antequera*], edició a cura de Carlos Rodríguez López (2004).

11. Gassull, Jaume, *Lo somni de Johan Johan* dins *Cançoners satírics valencià*, ed. Ramon Miquel y Planas (1911).

Taula 7. (continuació)

Verb	Formes del CeG	Comentari
penedir	<i>penit.1, penits, penit.3, penit.IMPER, penidas</i>	normal s. XV
presumir	<i>presuma.3, presumen</i>	Hi ha exemples de <i>presum, presumen</i> al s. XVI; <i>presuma, presumen</i> en Gassull, <i>Somni</i> ¹¹ , altrament sempre amb element incoatiu.
requerir	<i>requir.1, requer.3 x1, requir.3 x1, requira, requiras</i>	normal s. XV
resumir	<i>resumen, resumexen</i> ¹²	Tots dos hàpaxs del CeG en CICA.
sacudir	<i>sacut.3</i>	(verb rar; cap exemple paral·lel)
sofrir	<i>sofer.3</i>	(normal s. XV)
tenyir	<i>tinyen</i>	(normal s. XV)

L'element «incoatiu» en el CeG és sempre /ɛʃ/ – /ɛsk/; no s'hi troben /ij/, /isk/ o /ijk/, atestats ja al segle XV en textos valencians.

Un element variable en la conjugació III «incoativa» a l'Edat Mitjana era el model de la primera i segona persones del plural del present de subjuntiu. De fet aquestes categories surten amb poca freqüència en el CICA entre els verbs de la conjugació III (tant la «incoativa» com la «pura»). De 1250 a 1500 sembla que el model més freqüent és amb presència de l'element «incoatiu», doncs, *servescam, complescats*, per exemple. L'altre model, amb radical «pur», i eventualment amb sufix *-ia-*, li fa una mica més competència al segle XV que abans.

En el CeG trobem només els següents quatre exemples (18) interpretables com subjuntius de primera o segona persona del plural de verbs «incoatiu»:

- (18) i. E axí, Curial, yo us prech que us spatxets d'aquesta terra, e, lo pus prest que ésser pusca, **partits** d'ací, e anem en nom de Déu. 84.30
[Més aviat hi veiem un canvi de construcció, amb *partits* imperatiu en oració principal.]
- ii. E axí, **seguescam** lo procés començat de la vida de nostre cavaller. 271.39 [imperatiu]

12. E crida un gran crit en los seus, los quals, oyda la veu del seu valent e noble capità, **resumen** e cobren esforç, alcen aquells braços, féren en aquells menyscreents, ixen dels corsos aquelles ànimes sens fe, e moren sens compte. 364.18

Los altres christians, qui, cansats, flacament combatien, sentint lo f[r]esch socors, cobren cor, e **resumexen** lurs forces, e fonch-los vijares que en tot aquell dia no haguessen res fet; empenyen-se avant, entren per aquelles rotures dels enemichs qui ja eren desordonats, maten-los sens mercè. 365.15

- iii Prech-te, almenys, que-ns vulles desferrar, e dóna-ns a menjar, e **servi-am-te** tota nostra vida. Set anys ha vuy que som teus; no conexem ni havem desig de conèixer altre senyor. 330.27 [imperatiu]
- iv. Per què, responent, Carles dix: –Abans que **partiat**s d'ací o pagarets. Curial respòs: –Tal cuyda venjar les ontas d'altri que creix les sues, e açò moltes vegades avé. 158.7
- (19) Formes en altres textos del s. XV de la 1a i 2a persones del plural del present de subjuntiu en verbs de la conjugació III «incoativa»:
<i>complecats</i>	<i>Epistolari F. d'Antequera</i>
<i>complecau</i>	Sant Vicent, <i>Sermons</i> IV ¹³
<i>compliats</i>	<i>Epistolari F. d'Antequera, Lletres Girona</i> ¹⁴
<i>cumplau</i>	Martorell, <i>Tirant</i> ¹⁵
<i>destroescats</i>	Sant Vicent, <i>Sermons</i> IV
<i>elegiscats</i>	<i>Epistolari F. d'Antequera, Lletres Girona</i>
<i>eligam</i> .IMP	Sant Vicent, <i>Sermons</i> IV
<i>partiat</i> s x1	<i>Epistolari F. d'Antequera</i>
<i>partiscats</i> x4	<i>Epistolari F. d'Antequera</i>
<i>presumisquam</i>	<i>Dotzè</i>
<i>proveexcats, provehiscam,</i>
<i>provehiscats, proveiscats,</i>	
<i>provescats</i>	pàssim s. XVa
<i>servescats</i>	<i>Exemples</i> ¹⁶
<i>sirvau</i>	<i>Spill</i> ¹⁷

Resumint la formació de la primera i la segona persones del plural del present de subjuntiu a tota la conjugació III en el català medieval, observem tres models (20):

- (20) Tres models de la 1a i 2a persones del plural del present de subjuntiu en tota la conjugació III en el català medieval:
1. *-scam, -scats/-scau*
 2. *-iam, -iats/-iau*
 3. *-am, -ats/-au* amb vocal alta metafònica al radical, si escau

13. Sant Vicent Ferrer, *Sermons*, Volum 4 [Sant Vicent, *Sermons* IV], a cura de Gret Schib (1977).

14. *Lletres reials a la ciutat de Girona (1293–1515)* [*Lletres Girona*], a cura de M. Josepa Arnall i Juan (2000).

15. Martorell, Joanot, *Tirant lo Blanch* [Martorell, *Tirant*], a cura d'Albert Hauf (2005).

16. *Recull d'exemples i miracles ordenat per alfabet* [*Exemples*], edició de Josep-Antoni Ysern (2004).

17. Roig, Jaume, *Spill* [*Spill*], edició crítica i estudi a cura d'Anna Isabel Peirats (2010).

Els dos primers models de (20) són presents en *CeG* en verbs «incoatius»; el tercer model només en verbs «no incoatius», p.e. *acullam, iscam, lijam, lijats, vistats*.

3.2 Futurs i condicionals sincopats

La taula 8 mostra la situació en el *CeG* dels futurs i condicionals d'aquells verbs de la conjugació III que solien manifestar formes sincopades en textos medievals.

Taula 8. *CeG*. Formes sincopades del futur i condicional de la conjugació III en *-i-*. Comparació amb altres obres del s. XV.

Verb	Formes al <i>CeG</i>	Altres obres. Comentari
fallir	(<i>fallirà, falliria, fallaria</i> [sic])	<i>fallries, deffalria</i> (Malla, <i>Memorial</i> ¹⁸)
ferir oferir soferir	(<i>ferirem</i>) <i>sofferran, sof(f)erria</i>	<i>ferreu, ferrien</i> (Martorell, <i>Tirant</i>), <i>oferrà</i> (<i>Epistolari F. d'Antequera</i>), <i>offarré</i> (Canals, <i>Confessió</i> ¹⁹) <i>sofferràs</i> (<i>Exemples</i>), <i>sof(f)erria</i> (<i>Tresor</i> ²⁰ ; <i>Dotzè; Exemples</i> ; Malla, <i>Memorial</i>), <i>sofferries</i> (<i>Exemples</i>). <i>sof(f)err-</i> normal en els segles XIV i XV.
guarir		<i>guarré, guarreu, guarria</i> (<i>Spill</i>), <i>guarria</i> (Gassull, <i>Somni</i>)
morir	<i>morré, morrà, morrets, morria</i>	<i>morr-</i> predominant fins més enllà del 1500
partir	(<i>partiré, partirà</i>)	<i>partran</i> (<i>Cartes Borja</i> ²¹), <i>partrà, partria</i> (<i>Consells Gandia</i> ²²), <i>partrem</i> (<i>Lletres Girona – Iie</i>)
perir	(<i>perirà</i>)	<i>perrà, perran</i> (<i>Epistolari València</i> ²³ Iic), <i>perrien</i> (Martorell, <i>Tirant</i>)
requerir (requerre)	<i>requerrà</i> x2	<i>requerrà</i> (<i>Epistolari F. d'Antequera; Lletres Girona – Iid, IIf</i> ; Martorell, <i>Tirant</i> ; Canals, <i>Confessió</i>), <i>requerran</i> (<i>Epistolari València</i> Iia; <i>Lletres Girona</i> Iic), <i>requerrets</i> (<i>Dotzè</i>)

18. Malla, Felip de, *Memorial del peccador remut* [Malla, *Memorial*], a cura de Mn. Manuel Balasch (1981).

19. Canals, Antoni, *Tractat de Confessió* [Canals, *Confessió*], a cura d'Emili Casanova (text no publicat).

20. Brunetto Latini, *Llibre del tresor*, vol. 1 [*Tresor*], a cura de C. J. Wittlin (1971).

21. *De València a Roma. Cartes triades dels Borja* [*Cartes Borja*], ed. Miquel Batllori (1998).

22. *El manual de consells de Gandia a la fi del segle XV* [*Consells Gandia*], edició a cura de Vicent Olaso (2005).

23. *Epistolari de la València Medieval*, ed. Agustín Rubio Vela (2003).

Taula 8. (continuació)

Verb	Formes al CeG	Altres obres. Comentari
sentir		<i>sentria</i> (<i>Cartes Borja; Alcubles</i> ²⁴) <i>sentreu</i> (<i>Epistolari València IIc</i>), <i>sentras, sentran sentreu</i> (Fenollar, <i>Passi</i> ²⁵), <i>sentreu</i> (Fenollar et al., <i>Olives</i> ²⁶), <i>sentré, sentreu</i> (Martorell, <i>Tirant</i>). [Tots aquests texts són valencians.]
consentir	<i>consentria</i> x1 (<i>consentiria</i> x1)	<i>consentria</i> (<i>Alcavota</i> ²⁷), <i>consintria</i> (<i>Epistolari F. d'Antequera</i>), <i>consentran</i> (<i>Statuts Algezira</i> ²⁸)

En el CeG, només els verbs *soferir*, *morir*, *requerir* i *consentir* aporten algun exemple de futur o condicional sincopat. En els altres verbs on aquesta possibilitat existeix, o bé el CeG ofereix formes regularitzades, o bé no aporta cap exemple de les categories rellevants.

4. Fenòmens comuns a totes les conjugacions

4.1 La desinència de la 2a persona del plural

Tal com va remarcar Par (1928) al CeG es manté amb un gran predomini la forma tradicional de la desinència de la 2a persona del plural en *-ts*. Tot i així, hi trobem un cert nombre de casos de la forma nova *-u*, que començava a ser freqüent durant el segle XV. En la taula 9, llistem aquests casos i els comparem amb les formes en *-ts* únicament dels mateixos lexemes i categories.

Amb les xifres de la taula 9 es veu que fins i tot en els verbs i categories on la forma innovada és atestada almenys una vegada, la forma tradicional és tan o molt més freqüent (a part de *blasmau* i *enfelloniu*, sense parions). Atès que tota la resta de verbs i categories no llistats manifesten solament formes en *-ts*, el predomini absolut de la forma antiga està palès. És interessant de constatar que, dels 19 casos de la forma nova, 10 –més de la meitat– corresponen a imperatius. I només un cas (*direu*) correspon a un temps no present. Caldria examinar amb detall més textos per aprendre la significació d'aquests dos fets, si n'hi ha.

24. Eiximeno, Gaspar, *Crim d'incest a Alcubles* [*Alcubles*], ed. Agustín Rubio Vela (1996).

25. Fenollar, Bernat i Pere Martines, *Lo passi en cobles (1493)* [Fenollar, *Passi*], ed. Marinela Garcia Sempere (2002).

26. Fenollar, Bernat, Joan Moreno i Jaume Gasull, *Lo procés de les olives* [Fenollar, *Olives*], dins *Cançoner satírich valencià*, ed. Ramon Miquel i Planas (1911).

27. *El cavaller i l'alcavota: un procés medieval* [*Alcavota*], a cura de Jaume Riera i Sans (1973).

28. *Libre de diverses statuts e ordenacions fets per lo consell de la vila de Algezira* [*Statuts Algezira*], edició a cura d'Aurelio J. Lairón Pla (2001).

Taula 9. CeG. Els casos de la 2a persona del plural en *-u*, comparats amb la desinència més antiga en els mateixos lexemes i categories.

<i>anau</i> .IMPER	1	<i>anats</i> .IMPER	15
<i>blasmau</i> .IND	1		0
<i>callau</i> .IMPER	1	<i>callats</i> .IMPER	3
<i>digau</i> .IMPER	3	<i>digats</i> .IMPER/SUBJ	42
<i>direu</i>	1	<i>direts</i>	4
<i>doneu</i>	1	<i>donets</i>	7
<i>enfelloniu</i> .IND	1		0
<i>espereu</i>	1	<i>sperets</i>	4
<i>estau</i> .IMPER	1	<i>estats</i> .IMPER	3
<i>lexau</i> .IMPER	3	<i>lexats</i> .IMPER	12
<i>matau</i> .IND	1	(<i>matats</i> .IMPER)	1
<i>parlau</i> .IND	1	<i>parlats</i> .IND	1
<i>pensau</i> .IMPER	1	<i>pensats</i> .IMPER	13
<i>sou</i>	2	<i>sóts</i>	61
	19		166

En comparació amb altres textos del segle XV, la situació al CeG pel que fa a la desinència de la segona persona del plural és més aviat conservadora. La forma nova comença a introduir-se a la segona meitat del segle XIV i a la primera meitat del XV ja és bastant freqüent; predomina a la segona meitat del XV.

4.2 El present de subjuntiu en *-ia-*

S'acostuma explicar l'evolució del morf *-i-* del subjuntiu del català oriental com a variant del morf de present de subjuntiu *-ia-* que va experimentar una gran extensió entre el segle XV i el XIX. Als orígens de la llengua, aquest morf era propi de només dos verbs: *saber*: *sàpia*, etc. i *cabre*: *càpia*, etc. Potser caldria tenir en compte també uns quants altres casos de *-ia-*, heretats del llatí, després de consonants labials o de grups consonàntics que no permetien la palatalització. Els següents exemples (21) són atestats a la segona meitat del segle XIII, majorment en les *Vides*.

- (21) Exemples del subjuntiu en *-ia-* al s. XIIIb: *cobriam*, *òbria*, *òfria*, *ompliam*, *seguiam*, *sófria*, *sofriam*, *vésties*

Sigui com sigui, a part dels casos acabats d'esmentar del segle XIII, durant la major part de l'Edat Mitjana, el model de present de subjuntiu en *-ia-* es limitava als verbs originals (*cabre*, *saber*) més el verb *plaure*, on a partir del segle XIII *plàcia* va substituir totalment la forma heretada *plaça*, per raons difícils d'establir. A partir de la primera meitat del segle XV observem sobtadament el subjuntiu en *-ia-* en el verb *trobar*, un

verb regular de la primera conjugació.²⁹ El subjuntiu *tròpia*, *tròpies*, *tròpia*, *tropiam*, *tròpien* és característic dels textos del CICA del s. XV llistats en (22):

(22) El subjuntiu *tròpia*, *tròpies*, *tròpia* ~ -e, *tropiam*, *tròpien* és característic dels següents textos del CICA:

	Obra	Nombre d'exemples	Data	Regió
XVa	<i>Dotzè</i>	5	1385–1425	or
	<i>Epistolari F. d'Antequera</i>	2	1413, 1416	or
	<i>Sent Soví</i> ³⁰	2	1400–1424	?
	<i>Estudi</i> I ³¹	1	1434–1445	nord-occ
	Malla, <i>Memorial</i>	1	1425–1449	or
	<i>Exemples</i>	1	1450	val
XVb	<i>CeG</i>	9	1442–58	?
	<i>Solemmitats</i> II ³²	1	1450–67	centr
	<i>Confits</i> ³³	2	còpia 1450–1475, original de finals del segle XIV	?
	<i>Speculum</i> ³⁴	1	1483	nord-occ
	<i>Flors</i> ³⁵	1	1489	nord-occ
	<i>Andorra</i> III ³⁶	1	1463–99	nord-occ
	Turell, <i>Arbre</i> ³⁷	2	1475–99	centr

29. Observem la presència del subjuntiu sorprenent *plàcia* també en l'occità medieval, sobretot a partir del 1300.

30. *Llibre de Sent Soví* [*Sent Soví*], a cura de Rudolf Grewe (2004).

31. *L'estudi General de Lleida del 1430 al 1524* [*Estudi*], ed. Josep Lladosa i Pujol (1970).

32. *Llibre de les Solemmitats de Barcelona* [*Solemmitats*], ed. A. Duran i Sanpere & Josep Sanabre (1930).

33. *Llibre de totes maneres de confits* [*Confits*], ed. Rudolf Grewe (2004).

34. *Llibre apel·lat "Speculum prioris" de la confraria de Sant Salvador de la Seu de Lleyda (1483)* [*Speculum*], ed. Joan B. Altisent i Jové (1925).

35. *Flors de virtut e de costums. Versió catalana de F. de Santcliment* [*Flors*], a cura d'Anna Cornagliotti (1975).

36. *Diplomatari de la vall d'Andorra. Segle XV* [*Andorra*], a cura de Susanna Vela Palomares (2002).

37. Turell, Gabriel, *Arbre d'honor* [Turell, *Arbre*], a cura de Cecília Burgaya (1992).

El model també és corrent al segle XVI; hi surten també formes de la 2^{PL} *tropiam*. Al *CeG* observem també les formes de present de subjuntiu en *-ia-* *serviam*, *partiat*s, que hem remarcat en la secció §3.1.

4.3 Participis interessants

Ací oferim unes observacions breus sobre el participi en el *CeG*.

- Notem que el participi del verb *haver* va sempre sense /g/:

haüt, haüts, haüda, haüdes

malgrat el fet que la forma velaritzada *hagut*, etc. era freqüent des dels primers textos.

- El plural masculí dels participis forts terminats en /z/ és sempre en *-os*:

comesos, atesos, empesos, entesos, mesos, presos, romasos, sotsmesos

Al costat d'això, el plural masculí en formes nominals després de sibilant és variable: *-es ~ -os*. Els participis masculins en *-st* afegeixen solament *-s* al plural:

composts, descomposts, disposts, vists.

- Alguns verbs que poden manifestar un participi fort (taula 10).

Taula 10. *CeG*. Participis d'alguns verbs que poden manifestar un participi fort.

Verb	Formes del participi al <i>CeG</i>	Comentari
complir	<i>complit</i>	normal al s. XV
elegir	<i>elet</i> x1, <i>elegit</i> x3, <i>elegida</i>	fort i feble corrents a l'edat mitjana
júnyer/junyir	<i>junt, junts</i>	normal a l'edat mitjana
plànyer	<i>plant</i>	normal a l'edat mitjana
preferir	<i>preferida</i> x1, <i>preferta</i> x1	verb rar i atestat només a partir del s. XV; fort i feble
proferir	<i>profert</i>	normal a l'edat mitjana
raure	<i>ras</i>	normal a l'edat mitjana
requerir/requerre	<i>request</i> x5, <i>requestes</i> x1, <i>requerida</i> x1, <i>requirida</i> x2	<i>request</i> etc. normals a l'edat mitjana; <i>requerida ~ requirida</i> només en el <i>CeG</i>
riure	<i>ris</i>	normal a l'edat mitjana

4.4 El futur/condicional partit

El futur/condicional partit per un o més pronoms clítics és un fenomen que s'observa des dels començaments fins més enllà del final de l'Edat Mitjana, junt naturalment amb el futur/condicional fos, en condicions que pertoca més aviat als estudiosos de la sintaxi d'establir. En el *CeG* trobem 13 casos del futur o condicional partit, amb 10 verbs diferents, una proporció molt baixa dels futurs/condicionals amb pronom clíctic.

Taula 11. *CeG*. Casos del futur/condicional partit, amb exemples paral·lels del futur/condicional fos.

	Futur/condicional partit	Exemples semblants, futur/condicional fos
cercar-se-hia	·ls pregaven que a açò se volguessen acordar, e que cercar-se-hia manera com aquest fet se llevàs de camí. 65.1	(Per què no: e que ·s cercaria manera?)
dir-vos-hé x3	e yo hauré deliberat en açò, e dir-vos-hé ço que a mi serà vist, 123.3 –Senyor cavaller, dir-vos-hé per què ho dich 156.12 –A la fe –dix Melchior–, ver és, e dir-vos-hé com ho hé sabut. 259.36	Dirà-s per ventura..., 271.1 ¿E ell pregue a nós e direm-li de no... 323.17 E direu-me ¿qual home conexets, 243.23 Per què ell la assegurà, dient-li que s'acostàs un poch e fes lunyar les altres dones, e diria-li qui era 253.32
donar-la-m'à	Dix ladonchs lo cavaller: Donar-la-m'à en pau 145.7	serà prop d'ell e li donarà la lança, 369.15 si en menys colps morir no podia, me donaria e donaré , 322.33 axí com t'è atorgats los béns, te donaré altres coses 47.19
enujar-s'à	a longuesa del temps secarà les làgremes e donarà loch a les coses; e enujar-s'à de plànyer. 331.38	
exalçar-t'à	Humilia ·t donchs, e exalçar-t'à Déus, qui és en los cels. 281.1	
fer-t'às	e, si poràs, fer-t'às ab Laquesis, e veges si és abta 124.35	yo exiré e li faré festa, 105.5 mes, si los noms me podets dir, farets-me ·n gran plaer 160.20
fer-vos-ia	emperò que la pregats que no y vénga, car fer-vos-ia conèixer a molta gent 174.5	E al que no ho ha fet, però faria-ho oferint-se lo cas, no li carreguem colpa 271.19
lexar-l'à	despuys, pagat lo barquer, té cascú son camí e no torna a la barca sinó per necessitat de passar, venint lo cas, e tantost lexar-l'à . 280.37	
refredar-s'à	e ladonchs Laquesis perdrà la speranca, e refredar-s'à d'ell 243.10	
tenir-la-ha	Respòs lo cavaller: Tenir-la-ha en sa companyia 134.23	e de haver-ho fet tan tard te tindràs molt per malmirent 282.2
trobar-l'avets	E axí, si vosaltres per a la Güelfa cercats matrimoni, no anets pus avant, car trobar-l'avets en Curial, si ells volen 245.20	

En aquest text és difícil d'identificar condicions que haurien imposat l'ús de la forma partida, i sospitem que el seu ús respon més aviat a motius estilístics o rítmics. En la taula 11, exposem els casos trobats del futur/condicional partit, i oferim exemples paral·lels amb els mateixos verbs, en contextos tan semblants com els hem sabut trobar. Pel que fa al primer exemple *cercar-se-hia*, insistim que la conjunció *que* normalment rebutja el futur/condicional partit, atès que permet l'enclisi de pronoms febles. Ens podem demanar si en la construcció del futur/condicional partit hi ha preferència per certs pronoms (ens fa l'efecte que cal que hi hagi un pronom acusatiu o datiu, i no únicament un adverbial *en* o *hi*), o per certs verbs (ens fa l'efecte que el futur/condicional partit s'evita, o tendeix a evitar-se, amb infinitius d'accentuació plana). Aquestes qüestions no es poden investigar amb el sol text del *CeG*, naturalment.

4.5 La variació *-a- ~ -e-* en les desinències verbals

En termes generals, la distribució de les grafies <a> i <e> en síl·labes àtones en el *CeG* és, amb comptadíssimes excepcions, exactament la que esperariem en textos d'àrees occidentals; vegeu capítol 00 (Martí Mestre). Només trobem una certa variació en síl·labes posttòniques finals, i aquest fenomen es limita gairebé exclusivament a formes verbals. Per exemple, entre els nombrosíssims plurals nominals femenins (participis inclosos) hi ha sis formes de quatre lexemes amb <a> en lloc de <e>, tots amb formes paral·leles en grafia normal (23).

(23)	<i>damas</i> x2	<i>dames</i>
	<i>donadas</i>	<i>donades</i> x12
	<i>maneras</i> x2	<i>maneres</i> x21
	<i>rodas</i>	<i>rodes</i>

Un altre cas aïllat és un exemple de la preposició *foras* 'excepte, fora de'. Aquests casos es poden atribuir a errades d'ortografia, potser influïdes per hàbits aragonesos.

4.5.1 *La variació -a- ~ -e- en el present d'indicatiu de la conjugació I*

En un bon nombre de formes verbals també, <e> per <a> o <a> per <e> és excepcional. Per exemple en la 2a persona del present d'indicatiu de la conjugació I, trobem solament els següents casos (24) de <a> per <e> –cinc casos de quatre lexemes, aquí també amb formes paral·leles amb grafia normal.

(24)	<i>CeG</i> . 2SG present d'indicatiu, formes en <i>-as</i>	
	<i>alegras</i>	<i>alegres</i>
	<i>cuydas</i> x2	<i>cuydes</i> x4
	<i>forças</i>	
	<i>pensas</i>	<i>penses</i> IND x7; (SUBJ x6)

Trobem semblantment algun exemple aïllat de <-a-> on esperem <-e-> en la 3a persona del plural del present d'indicatiu de la conjugació I (25). Es tracta ací també de variació intralexèmica i en general la terminació en <-en> predomina com en la resta del lèxic del *CeG*.

(25) *CeG*. 3PL present d'indicatiu, formes en -an

<i>apòrtan</i>	<i>aporten</i>
<i>espéran</i>	<i>esperen</i>
<i>gòsan</i>	<i>gosen</i> x2
<i>contémplan</i>	
<i>míran</i>	<i>miren</i> x8

En la 3a persona del present d'indicatiu de la conjugació I també hi ha pocs exemples de <-e> per <-a>, però aquests quatre exemples són de major interès lingüístic. Les formes són *enuge*, *estoge*, *guerrege*, i *menge*. Se citen (26) els passatges amb el context per demostrar que efectivament les formes són de l'indicatiu:

(26) Exemples de la terminació <-e> en la 3a persona del singular del present d'indicatiu de la conjugació I.

<i>enuge</i>	Les festes passen, axí com totes les altres coses; tothom finalment s' enuge de longues e grans despeses.	384.7
<i>estoge</i>	E hages per clar que, encara que ell hage sostenguda algun poch la navegació d'aquest cavaller, ell l' estoge per a major mal que toldre-li aqueix petit troç de fust en què navega, e finalment no riurà del joch.	288.13
<i>guerrege</i>	E tu, qui has batallat per les vanitats mundanes, batalla ara contra lo diable en defensió de la tua ànima; e és forts cavaller e aspre, e tots temps te guerrege ; e si d'ell ab les armes de Christ no-ns guardam, com a vencedor, en nostra mort, se-n porta la desferra.	281.3
<i>menge</i>	–Ver és –dix Junes–, mas no menge cosa alguna, ni dorm, e no fa sinó plorar, e és ja en tanta estremitat la su[a] debilitació, que és venguda als ossos, e, en ma fe, no-m pusch pensar que ella guaresca may, e, si ho fa, passarà lonch temps abans que sie tornada en son estat.	331.20

En els exemples citats hi ha un clar condicionament fonològic –la consonant precedent és /dʒ/, consonant alveolopalatal que podria provocar un aixecament o avançament d'una vocal baixa. Hi ha indicis també d'una motivació morfològica que diferencia aquestes formes de la 3a persona de l'indicatiu de la forma homònima de la 2a persona de l'imperatiu. D'aquesta categoria hi ha dos exemples en el *CeG* de cada un dels verbs *estojat* i *menjar* (27):

(27) Imperatiu singular de *estoj* i *menjar* en el CeG.*estoj* 2.IMPER

Fàtima: –Filla mia, **estoj** aquexa fortalesa del teu noble cor per a altre cas, que a aquest no-t poriaprofitar, ne exiries ab ta opinió. 323.35

–Càmar, **estoj** aquexa moneda per a tu, e vulles te esforçar; car yo no vull exir de catiu, ans viuré e morré catiu teu. 328.26

menjar 2.IMPER

E mès-se la mà al si, e, arrancant-se lo cor, li dix:

–**Menja** aqueix pa, e sies content, car bastant és a toldre-t la fam. 79.18

Ladonchs la dona dix:

–**Menja** bé e farta-t, ab aquesta condició: que si en algun temps me veyes morir de fam, hages mercè de mi. 79.23

Nogensmenys, la grafia <-e> no és categòrica després de /dʒ/ en la 3a persona del present d'indicatiu en general, ja que trobem dos exemples amb la desinència general <-a>: *aleuja*, i *senyoreja*. Podem parlar, doncs, d'una forta tendència morfofonològica a preferir <-e> en lloc de <-a> després de /dʒ/, en un context concret: la 3a persona del present d'indicatiu de la conjugació I.

És interessant d'observar (28) uns poquíssims exemples d'un fenomen semblant en les formes nominals, que confirma la tendència fonològica.

- (28) *pluge*; *Oluge* x12, *Oreng* *correja*, *enveja* x36, *estaja*, *loja* x4, *mija* x3, *monja* x4,
total 14 *roja* x3, *truja* total 53

4.5.2 *La variació -a- ~ -e- en el present de subjuntiu de les conjugacions II i III*

El fenomen morfofonològic que acabem d'explicar porta conseqüències més marcadades en les formes del present de subjuntiu de certs verbs de les conjugacions II i III en els quals el radical corresponent a aquesta categoria termina en /dʒ/. En la taula 12 exposem la distribució de les vocals <-a-> i <-e-> en les desinències àtones corresponents a verbs amb les característiques esmentades.

En les formes de la taula 12 observem primer que la grafia <-e-> és molt més freqüent que la grafia <-a->, no solament en les terminacions *-es*, *-en*, de les persones 2 i 6 on és categòrica (cosa no estranya en si però distinta d'allò que observem en el present de subjuntiu d'altres verbs, com veurem a continuació), sinó també en les persones 1 i 3, i molt especialment en els verbs més freqüents *haver* i *anar*. El predomini de la vocal <-e-> és encara més fort en la persona 3 (86%) que en la persona 1 (62%), però en aquest fet influeix molt la preferència en un lexema particular, *veure*, per la forma amb *-a*: *veja*. 1SUBJ (x7), sobre *vege*. 1SUBJ (x1), de manera que és difícil traure'n conclusions més profundes.

Aquestes observacions sobre el present de subjuntiu en verbs amb radical terminat en /dʒ/ ens porten a investigar altres formes del present de subjuntiu de les

conjugacions II i III. Primer, notem en el CeG el percentatge elevat de la forma *sie* en les persones 1 i 3 del present de subjuntiu del verb *ser* (29).

(29) 1/3PRS.SUBJ: *sia* 89 (56,69%) *sie* 68 (43,31%)

Observeu que la preferència per *sie* és bastant menys elevada que la preferència per formes en <-e> després de /dʒ/ (taula 12, 79,17%). Hi ha només un altre verb que demostra un cas de 3a persona del present de subjuntiu en <-e> (30):

(30) 3PRS.SUBJ *plàcia* 18 *plàcie* 1

Taula 12. CeG. Formes en <-a-> i <-e-> en el present de subjuntiu (conjugacions II i III) després de radicals terminats en /dʒ/.

Verb	Persona	-a-	N de casos	%	-e-	N de casos	%
caure	1	<i>caja</i>	1				
	2				<i>cages</i>	1	
	3	<i>caja</i>	1				
deure	1	<i>deja</i>	1		<i>dege</i>	2	
	2				<i>degés</i>		
	3	<i>deja</i>	2		<i>dege</i>	3	
	6	[<i>dégan</i>]			<i>degen</i>	2	
haver	1	<i>haja</i>	1		<i>hage</i>	16	
	2				<i>hages</i> (+IMPER x10)	9	
	3	<i>haja</i>	1		<i>age</i> x2 <i>hage</i> x49	51	
	6				<i>hagen</i>	11	
veure	1	<i>veja</i>	7		<i>vege</i>	1	
	2				<i>veges</i> (+ IMPER x6)	3	
	3	<i>veja</i>	4				
	6				<i>vegen</i>	1	
anar	1	<i>vaja</i>	1		<i>vage</i>	2	
	2				<i>vages</i>	1	
	3	<i>vaja</i>	3		<i>vage</i>	20	
	6				<i>vagen</i>	4	
oir	1	<i>oja</i>	2				
	2				<i>ojes</i> (<i>oges</i> IMPER)	1	
	3	<i>oja</i>	1				
Total	1+2+3+6	-ja-	25	16,34	-ge-	128	83,66
Total	1	-ja	13	38,24	-ge	21	61,76
	3	-ja	12	13,95	-ge	74	86,05
	1+3	-ja	25	20,83	-ge	95	79,17

Tornem més avall sobre la terminació de la 3a persona del singular en l'imperfet d'indicatiu i el condicional.

De la 2a persona del present de subjuntiu (conjugacions II i III), llevat dels casos de radicals terminats en /-dz-/, trobem en el CeG les formes següents de (31).

(31)	-as	-es	
	<i>defenas</i>		<i>conegues</i>
	<i>guarescas</i>		<i>digues</i> x7 (+ IMPER x43)
	<i>mentas</i>		<i>dispongues</i>
	<i>metas</i>		<i>faces</i> x6
	<i>partescas</i> x4		<i>mogues</i>
	<i>penidas</i>		<i>prengues</i>
	<i>perdas</i> x2	<i>perdes</i> x1	<i>proveesques</i>
	<i>reebas</i> x2		<i>pusques</i> x12
	<i>requiras</i> x2		<i>sàpies</i> x2 (+ IMPER x15)
	<i>tengas</i> x3		<i>sies</i> x13 (+ IMPER x12)
	<i>tròpias</i>		<i>tolgues</i> x2
			<i>valles</i>
			<i>vulles</i> x37 (+ IMPER x4)

Taula 13. Proporcions de <-as> i <-es> en la 2a persona del present de subjuntiu en les conjugacions II i III.

	-as		-es		-as ~ -es
Formes	19	18,10%	86	81,90%	
Lexemes	10		13		1

Mentre la desinència esperada, en *-es*, és clarament majoritària (82%), la presència de la variant *-as* és bastant remarcable, ja que és l'única forma atestada en 10 dels 24 verbs de les conjugacions II i III per als quals el text del CeG porta algun exemple de la 2a persona del present de subjuntiu. Només un verb, *perdre*, aporta exemples de totes dues variants en aquesta categoria. Observem, també, d'acord amb allò que hem vist més amunt amb els verbs *haver*, *veure* i *oir*, el predomini absolut de la terminació *-es* en els verbs amb imperatiu manllevat del present de subjuntiu (*dir*, *saber*, *ser*, *voler*), fenomen que augmenta la freqüència total de les formes en qüestió. Sembla que l'alta freqüència textual afavoreix de nou l'ocurrència de <-e-> en el present de subjuntiu.

En les desinències de la tercera persona del plural en general, la terminació *-en* té un predomini molt marcat, com és d'esperar. En el CeG hi ha unes 2.800 formes verbals aproximadament de la 3a persona del plural terminades en *-en*. Ja hem vist (31) una presència bastant elevada de la terminació *-as* en el present de subjuntiu, en comparació amb la terminació més general i esperada *-es*, i podem observar un fenomen semblant en la 3a persona del plural d'aquesta categoria (32).

(32)	-an		-en
	<i>aténgan</i>		<i>desdiguen</i>
	<i>créngan</i>	<i>creeguen</i>	<i>estorcen</i>
	<i>déngan</i>		<i>fàlleguen</i>
	<i>díngan</i>	<i>diguen x2</i>	<i>firen</i>
	<i>fàçan x2</i>	<i>facen x6</i>	<i>ligen</i>
	<i>partéscan</i>		<i>moguen</i>
	<i>peréscan</i>		<i>pusquen x2</i>
	<i>téngan</i>		<i>romanguen</i>
	<i>véngan x4</i>		<i>sàpien x4</i>
	<i>tengas x3</i>		<i>sien x19</i>
	<i>tròpias</i>		<i>stiguen x2</i>
			<i>vullen x2</i>

Taula 14. Proporcions de <-an> i <-en> en la 3a persona del plural del present de subjuntiu en les conjugacions II i III.

	-an		-en		-an ~ -en
Formes	13	22,41%	45	77,59%	
Lexemes	6		12		3

La proporció de formes en *-an* (22%) en la taula 14 és bastant semblant a la proporció de formes en *-as* (18%) en la taula 13. Ací també la majoria dels lexemes demostren una preferència decidida per *-an* o *-en* en cada cas, encara que aquesta preferència lèxica és més significativa quan hi ha un cert nombre d'ocurrències, com és el cas de *véngan* (*venir*), *sàpien* (*saber*) i *sien* (*ser*). Només els verbs *creure*, *dir*, *fer* aporten exemples de totes dues formes *-an* i *-en*. En els verbs *saber* i *ser*, igual que hem vist amb la 2a persona del singular, el predomini absolut de la vocal <-e-> en la terminació (*sàpies*, *sàpien*, *sies*, *sien*) sembla demostrar una influència fonològica assimilativa de la vocal alta anterior precedent, a favor de la variant més alta en la terminació. Un cas semblant seria la influència de la palatal /ʎ/ a favor de <-e-> categòrica en *vulles*, *vullen*.

En el present de subjuntiu de les conjugacions II i III podem concloure que per a l'autor/escriptent del *CeG* formes en <-a-> o en <-e-> oferien veritables alternatives morfològiques, l'origen de les quals, a banda de les tendències fonètiques a favor de <-e-> en certs contextos, seria l'intent d'unificar el vocalisme àton, de manera que en lloc de *-a*, *-es*, *-a*, *-en*, hom tindria o bé *-a*, *-as*, *-a*, *-an* o bé *-e*, *-es*, *-e*, *-en*. D'aquests dos models innovadors, el segon tindria l'avantatge de ser igual al model innovador de present de subjuntiu a la conjugació I, almenys en les persones amb terminació àtona (accentuació plana).

4.5.3 *Les vocals <-a-> i <-e-> en les desinències de l'imperfet d'indicatiu i del condicional*

En l'imperfet d'indicatiu de la conjugació I la presència de <-e-> on s'espera <-a-> és negligible: tres casos de *-ave*, tots en la funció de 3a persona del singular; vegeu la taula 15.

Taula 15. Proporcions de variants amb <-a-> o <-e-> en les terminacions de l'imperfet d'indicatiu de la conjugació I.

	N de casos <-ava->	%		N de casos <-ave->	%
<i>-ava.1</i>	739	99,60%	<i>-ave.1</i>	0	0,40%
<i>-ava.3</i>			<i>-ave.3</i>	3	
<i>-avas</i>	0	0	<i>-aves</i>	8	100%
<i>-àvam</i>	0	0	<i>-àvem</i>	1	100%
<i>-àvats</i>	0	0	<i>-àvets</i>	6	100%
<i>-àvan</i>	88	32,12%	<i>-aven</i>	186	67,88%

En front d'això, la freqüència de <-a-> en lloc de <-e-> en la terminació de la 3a persona del plural torna a ser significativa (32%). Aquí crec que podem veure més directament una influència analògica de la forma corresponent del singular, cosa que també cal tenir en compte en la interpretació de <-an> en el present de subjuntiu. Però hem de notar l'absència total d'un tal efecte en la forma de la 3a persona del plural del present d'indicatiu de la conjugació I, sempre terminada en <-en>.

La taula 16 presenta les xifres de la variació <-ie> ~ <-ia> en les persones 1 i 3 de l'imperfet d'indicatiu de les conjugacions II i III, i del condicional de totes les conjugacions. S'hi inclouen només els verbs on hi ha algun exemple de la forma en <-ie>. Només *millorar* i *requerir* tenen formes en <-ie> exclusivament. La situació és diferent, doncs, de la que hem vist amb la variació en el present de subjuntiu, on per cada verb hi sol haver una desinència invariable. En els verbs més freqüents no hem intentat de distingir, entre les formes en <-ia>, les formes corresponents a la 1a i la 3a persones. En els verbs menys freqüents, on hem fet l'anàlisi corresponent, no sembla haver-hi una diferència significativa en la proporció de variants segons la persona gramatical.

La proporció de *-ie* és lleugerament més alta en la 3a persona que en la 1a persona (taula 16b), però amb una visió global dels 16 verbs on hi ha algun cas de *-ie* (taula 16a), la proporció d'aquesta variant és molt baixa (6,79%), i encara més, evidentment, comparada amb la totalitat de formes en *-ia* de qualsevol verb.

En la taula 17 detallem la variació <-a-> ~ <-e-> en la resta de les persones de l'imperfet d'indicatiu (conjugacions II i III) i del condicional (conjugacions I, II i III).

Es nota que el percentatge de <-an> àton en la 3a persona del plural és baix (6%), més baix que en la forma corresponent <-àvan> del sufix *-aven* (32%) (taula 14). Podem veure-hi un altre cop la influència assimilativa de la vocal alta anterior precedent /i/ a favor de la variant amb <-e->.

Taula 16a. La variació <-ie> ~ <-ia> en les persones 1 i 3 del singular de l'imperfet d'indicatiu de les conjugacions II i III i del condicional de totes les conjugacions.

	Persona	N -ie	N -ia
<i>cahie</i>	3	1	3
<i>conexie</i>	3	2	12
<i>deurie</i>	1	0	2
	3	2	6
<i>exie</i>	3	2	5
<i>haurie</i>	1	2	4
	3	9	13
<i>aurie</i>	3	1	1
<i>havie</i>	1	0	595
	3	11	
<i>avie</i>	1	0	3
	3	0	20
<i>jahie</i>	3	2	10
<i>millorarie</i>	3	1	0
<i>parrie[-m]</i>	3	1	3
<i>partie</i>	3	2	11
<i>podie</i>	1	0	124
	3	3	
<i>porie</i>	1	1	10
	3	8	49
<i>requirie</i>	3	1	0
<i>serie</i>	1	2	79
	3	15	
<i>tenie</i>	1	0	97
	3	3	
<i>valdrie</i>	3	1	6
<i>venie</i>	1	0	41
	3	4	
<i>voldrie</i>	1	0	37
	3	1	
<i>volie[-m]</i>	1	1	78
	3	11	
Total		87	1194

Taula 16b. Proporció de terminacions <-ie> i <-ia> en les persones 1 i 3 del singular en aquells verbs on s'ha fet el recompte corresponent per persona.³⁸

Pers	N -ie	%	N -ia	%
1	3	13,63	19	86,37
3	33	19,19	139	80,81

Taula 16c. Proporció de terminacions <-ie> i <-ia> en les persones 1 i 3 del singular conjuntament, en aquells verbs on no s'ha fet el recompte corresponent a <-ia> per persona (*havia/-a, podia/-a, seria/-a, tenia/-a, voldria/-a, volia/-a*).

Pers	N -ie	%	N -ia	%
1/3	51	4,63	1051	95,37

Taula 17. Proporcions de terminacions amb <-ia-> i <-ie-> en les persones 2, 4, 5 i 6 (imperfet d'indicatiu de les conjugacions II i III i condicional de totes les conjugacions).

	N -ia-	%		N -ie-	%
-ías	0	0	-ies	38	100
-íam	2	13,33	-íem	13	86,67
-íats	1	1,82	-íets	54	98,18
-ían	29	6,35	-ien	428	93,65
-ían	12	12,37	-yen	85	87,63
Total P6	41	7,40		513	92,60

Taula 18. Proporcions de terminacions en <-a-> i <-e-> en l'imperfet d'indicatiu del verb *ser*.

	N -a-	%		N -e-	%
era.1/3	618	87,29	ere	90	12,71
			eres	3	100
			érem	2	100
			érets	9	100
éran	5	2,37	eren	206	97,63

38. És a dir, deixant fora del recompte *havia/-a, podia/-a, seria/-a, tenia/-a, venia/-a, voldria/-a, volia/-a*. Entre les 1051 formes en *-ia* no hem calculat quantes corresponen a la 1a persona i quantes a la 3a.

Per acabar amb les desinències de l'imperfet d'indicatiu, considerem l'imperfet de *ser*. Les dades són les de la taula 18.

En l'imperfet del verb *ser*, torna a aparèixer, en proporció molt baixa, la terminació <-an> que hem vist ja amb una certa presència en el present de subjuntiu de les conjugacions II i III, i en l'imperfet d'indicatiu i en el condicional de totes les conjugacions.

La presència significant de formes de 3a persona del singular en -e en el CeG pot recordar el fenomen de la conjugació actual del català nord-occidental, on la terminació -e <-AT és normal. Ara bé, Martí Mestre (cap. 00) remarca la presència de terminacions semblants en -e en diversos textos valencians de l'Edat Mitjana. Com ja hem vist, la proporció de la variant en -e en el CeG és poc més alta en la 3a persona que en la 1a, i queda lluny de la proporció de terminacions -e de 3a persona en textos nord-occidentals coetanis. Al contrari, Martí Mestre observa que els percentatges de -e en el CeG "es troben més pròxims als que recollim en els textos valencians de l'època ... que no als textos nord-occidentals del segle XV." La variació entre <-a-> i <-e-> que trobem al CeG en les desinències verbals no desdium, doncs, de la pretesa valencianitat de l'escriptor.

4.5.4 *Les vocals <-a-> i <-e-> en les desinències del perfet de condicional en -ra, etc.*

La taula 19 intenta recollir la totalitat de les formes del CeG del perfet de condicional en -ra, etc. Cal dir, però que no hem revisat tots els exemples nombrosos de la terminació -ren per a verificar que no hi ha cap més que no sigui d'un pretèrit perfectiu, sinó només els exemples d'aquells verbs (*deure, haver, poder, ser, voler*) que solen mostrar un cert nombre de formes corresponents al perfet de condicional.

En les terminacions del paradigma del perfet de condicional, derivat del plusquamperfet llatí, predomina la vocal <-a-> en el CeG no solament en les persones 1 i 3, on la desinència -ra és categòrica, sinó també en les altres persones preses globalment, en proporció de 35:23 (<-a-> 60,34%). En la persona 6 la terminació -ran té un clar avantatge morfològic, ja que permet distingir el perfet de condicional del pretèrit perfectiu, sempre en -ren, evitant el sincretisme normal en català entre aquestes formes. En les persones 2 i 5, però, en el català de mitjan segle xv, les terminacions -ras, -rats no tenien un tal avantatge morfològic, ja que les corresponents formes en -res, -rets/-reu del pretèrit perfectiu no havien evolucionat encara. Així, doncs, creiem que l'abundància de terminacions amb la vocal <-a-> en el perfet de condicional en el CeG respon en primer lloc a la motivació de simplificar el paradigma sobre la base d'una sola vocal àtona en lloc de l'alternança <-a-> ~ <-e-> heretada. Cal notar que aquest paradigma del perfet de condicional en <-a-> pertot és gairebé exclusiu del CeG; per exemple en el CICA hi ha només un altre exemple de *poguérats*, en *Questa* (f. 20vb, l.1), text mallorquí on s'utilitza regularment la grafia <-a-> per representar la vocal neutra. Hi ha un sol exemple de *fóras* en *Dotzè* (I.224.34). El mot *vírats* 'hauríeu vist', tan freqüent en el CeG, és exclusiu d'aquest text.

Taula 19. CeG. Les formes del perfet de condicional en *-ra*, etc.

Persona	<i>-ra-</i>	N	<i>-re-</i>	N
1	<i>deguera</i> x3 <i>fóra</i> x5 <i>haguera</i> x15 <i>sabera</i> <i>volguera</i> x5	29		0
2	<i>haguéras</i> <i>fóras</i> x2	3	<i>hagueres</i> x2 <i>degueres</i>	3
3	<i>aguera</i> x6 <i>haguera</i> x56 <i>deguera</i> x2 <i>donara</i> <i>dormira</i> <i>estiguera</i> <i>fóra</i> x37 <i>morira</i> <i>plaguera</i> <i>poguera</i> x6 <i>sabera</i> <i>volguera</i> x10	123		
4		0		0
5	<i>aguérats</i> x2 <i>haguérats</i> x3 <i>poguérats</i> <i>vírats</i> x12	17	<i>haguérets</i> <i>poguérets</i> x2	3
6	<i>aguéran</i> x2 <i>haguéran</i> x4 <i>fóran</i> x4 <i>mordéran</i> <i>muntàran</i> <i>portàran</i> <i>volguéran</i> x2	15	<i>hagueren</i> x12 ³⁹ <i>degueren</i> ⁴⁰ <i>foren</i> x3 ⁴¹ <i>pogueren</i> ⁴²	17
Total		35		23
2+5+6				

39. 75.32, 95.19, 98.2, 135.2, 190.16, 209.18, 271.16, 271.35, 309.20, 309.30, 330.22, 361.21.

40. 311.32.

41. 177.34, 211.13, 364.29.

42. 146.21.

5. Conclusions

Alguns estudiosos han proposat que l'autor del *CeG* cerca un estil arcaïtzant, que vol imitar els textos de finals del segle XIV, més que reflectir el llenguatge corrent de mitjan segle XV. Al nostre parer, els fets morfològics que hem exposat en el present capítol no donen suport a aquest punt de vista. En un bon nombre d'aspectes, la pràctica de l'autor/escrivent del *CeG* és típica de textos de mitjan segle XV: en la variació *-e-* ~ zero en les desinències del present de la conjugació I (§1.1), en les formes velaritzades del present de les conjugacions II i III (§2.1), i del pretèrit (§2.2), en la variació de formes de l'imperfet d'indicatiu (§2.5), i en l'ús de formes de la conjugació incoativa (§3.1). En alguns casos mostra allò que ens pot semblar un cert conservadorisme: l'ús molt limitat de la nova terminació *-au*, *-eu*, *-iu*, en la 2a persona del plural (§4.1), la presència d'uns quants subjuntius de present sense «velaritzar», per exemple, *encena*, *entena*, *respona*, *caja* (§2.1), i el manteniment de certes formes del pretèrit fort com *correch*, *valch*, en comptes de *corregué*, *valgué*, o 1SG *emprís*, *tramís* en comptes de *emprenguí*, *trametí*. En altres aspectes, però, dóna l'aparença de modernitat en comparació amb altres textos de l'època: en l'ús exclusiu dels sufixos de pretèrit perfectiu 1SG *-í*, 2SG *-ist* en la conjugació I, en lloc dels més conservadors *-é*, *-est* (§1.2), en l'absència, fora de la 3a persona del singular del pretèrit perfectiu, de radicals del sistema pretèrit en *-s-* com ara en *apresés*, *atesés*, *permesessen*, *resposí*, *romasés*, *tramesés*, formes encara corrents en altres textos de l'època (§2.3), i en l'ús molt reduït de formes fortes velaritzades de la 3a persona del pretèrit perfectiu, evitant *bech*, *jach*, *poch*, *sech*, *tolch*, etc. reemplaçades per les més modernes *begué*, *jagué*, *pogué*, *segué*, *tolgué*, etc. La morfologia verbal del text del *CeG*, doncs, demostra un estat de variació lingüística que podem caracteritzar globalment com a normal per a un escriptor, probablement valencià, de vora 1450.

Referències bibliogràfiques

- CICA = *Corpus Informatitzat del Català Antic* <<http://lexicon.uab.cat/cica/>>
- Par, Anfòs. 1928. "Curial e Guelfa". *Notes lingüístiques y d'estil*. Barcelona: Biblioteca Balmes. = *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura* 1: 119–150.
- Par, Anfòs. 1932. "Anotacions lingüístiques" en *Curial e Guelfa. Text del XV^m segle reproduhit novament del codex de la Biblioteca Nacional de Madrid*, Miquel i Planas, Ramon (ed.), 461–480. Barcelona: Biblioteca Catalana.
- Pérez-Saldanya, Manuel. 1998. *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*. València: Universitat de València.
- Wheeler, Max W. 2007. *Morfologia i fonologia catalana i romànica: estudis diacrònics*. Alacant/Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Verbal morphology in *Curial and Guelfa*

Those elements of verbal inflexion in *Curial e Güelfa* are examined that were subject to variation and change during the Middle Ages, and especially during the 15th century. The text displays both conservative and innovative features, alongside elements typical of a probably Valencian work of around 1450.